

МІФОПРОСТІР ЛІРИКИ ПОЕТІВ ПРИДУНАВ'Я

У статті виявляються й характеризуються концептуальні основи міфопоетичного світу україномовних поетів Придунав'я (М. Василюка, В. Виходцева, Т. Кибкало, В. Рєви). Досліджується динаміка стильової адаптації традиційних образно-символічних структур в авторському тексті означеного кола митців слова в межах їх індивідуальної естетики та культурологічного контексту придунайського краю.

Ключові слова: текст, контекст, художнє мислення, міфопоетична модель світу, образно-символічна структура, традиційне/індивідуальне, національна/регіональна специфіка, стильова домінанта.

Докорінні зміни в суспільно-політичному житті України останніх двох десятиліть зумовили кардинальні зрушення в культурно-мистецькому просторі. Особливо помітною щодо цього є тенденція повернення до першоджерел. Відповідні «зсуви» відбуваються й у науковому дискурсі. Тож цілком закономірно, що в сучасному літературознавстві пошавилась увага дослідників до художніх творів, джерелами формування яких є міфи. Склалась уже певна наукова традиція прочитання творів окресленого смислового поля, котра співвідноситься з канонами міфологічної критики та семантико-символічної інтерпретації тексту. Теоретико-методологічним підґрунтям означеного напрямку, як відомо, стали праці М. Еліаде, К. Леві-Строса, Н. Фрая, К.-Г. Юнга.

Вироблені й обґрунтовані названими та багатьма іншими міфологами підходи передбачають розгляд художніх текстів як таких, що приналежні до конкретного міфологічного джерела з урахування наявної історико-естетичної традиції. Художній вимір творів тих чи тих митців слова в означеному ракурсі досліджується як сукупність символів і міфознаків, котрі зорганізують у єдину текстову одиницю всі його структурно-функціональні рівні. Відомий дослідник міфу М. Еліаде відзначає, що «повернення до джерел» (до міфу) спостерігається в усій європейській літературі. Учений, зокрема, вважає, що «міфологічна поведінка оживає на наших очах», але це не пережитки первісного менталітету, а «базові складові свідомості» [20].

Названі методологічні підходи до інтерпретації тексту найбільшою мірою стосуються аналізу тих творів, «силове поле» яких визначає міфологічне ядро образно-символічних структур. В означеному плані неабиякий інтерес становить художній доробок українських поетів Придунав'я (М. Василюка, В. Виходцева, Т. Кибкало, В. Рєви та ін.), «талановитих майстрів красного письменства цього мальовничого краю» [17, с. 137], що визначив об'єкт дослідження в нашій статті. Їх лірика тісно пов'язана з матрично-архетипними структурами національного буття, відтак за своєю природою є міфологічною. В цьому сенсі творчість окресленого кола авторів помітно тяжіє до міфософсько-типологічної лінії української лірики (Б.-І. Антонич, В. Свідзінський, М. Драй-Хмара, молодий П. Тичина, М. Орест, І. Калинець, В. Голобородько та ін.) – за словами Е. Соловей, поетів «безпосередньо-спонтанного, часто необ'єктивованого, суб'єктивного і тим особливо привабливого світопізнання із сильним пантеїстичним, загалом натурфілософським забарвленням» [15, с. 116].

У ліриці поетів Придунав'я міфологічні фігури функціонують на різних структурних рівнях (сислове поле, внутрішня форма), що дає підстави для допусту про міфологічне підґрунтя художнього мислення цих митців слова. Проте заявлений темою статті вектор студіювання презентованого художнього матеріалу поки не

розкритий і науково не прокоментований, що й зумовлює актуальність порушеної проблеми. Окремі її аспекти пунктирно окреслені в локальних різножанрових статтях В. Лавренюка, Г. Райбедюк, Л. Реви-Лєвшакової, К. Смаля, А. Соколової, Б. Сушинського, О. Томчука, Є. Томші та ін. Поодинокі публікації (переважно публіцистичного характеру) в різні роки вряди-годи з'являлися на шпальтах регіональних російськомовних періодичних видань («Советский Измаил», «Собеседник Измаила», «Моя земля», «Курьер недели», «Дунайская заря» та ін.). Загальну характеристику лірики придунайських митців слова представлено у спеціальному розділі «Поетичне коло Придунав'я», підготовленому колективом науковців Ізмаїльського державного гуманітарного університету й уміщеному в монографії «Українське Придунав'я у світлі гуманітарних досліджень» (Ізмаїл, 2015). Окремі міфологічні ракурси регіонального фольклору розглядає у своєму навчальному посібнику «Народнопоетична творчість Придунав'я : проблеми регіональної специфіки» (Ізмаїл, 2010) В. Телеуця. Однак названі публікації не формують цілісного уявлення про міфологічні основи мислення як першооснову «енергії художнього слова» (Г. Клочек) кожного з придунайських авторів. Висвітлення особливостей їх поезики в аспекті визначальних для неї традиційних та індивідуальних міфообразів як сутнісних маркерів творчого самовираження авторського «Я» становить основну мету нашої розвідки.

Стильове обличчя поетів Придунав'я засвідчує індивідуальний варіант художньо-міфологічного канону, що функціонує, з одного боку, в межах фольклорно-літературної традиції, а з другого – оприявнює власні ресурси поезики. Спільною домінантою міфопростору їх лірики є автентичний світ придунайського краю, що символізує живий взаємозв'язок між субсистемами Космосу, відтак текстуалізує чимало подібних смислових значень його загальних і локальних художніх утілень. Ці моделі будуються на традиційних архетипних образах (роса, сльоза, сонце, зоря, місяць), а також образах придунайського культурного ареалу (лиман, степ, верба, плавні, осоки тощо), котрі позначені варіативністю й водночас відображають зафіксовані на Придунав'ї погляди на світ, природу, людину. Енергетична наповненість текстів підсилюється тутешніми ритуально-міфологічними джерелами, реліктовими віруваннями, впізнаванною регіональною атрибутикою (М. Василюк: «...і степи, й величаві лани, / і лимани, й рибальські човни...»; «...земля, прозвана Буджаком / турецькомовними вустами»; «Дунаю мій, мій Істре блискітливий...»; В. Рева: «...той благословенний край, / де плеще голубий Дунай»). Міфологічне ядро простежується у вельми частотній флористичній символіці, що є невід'ємним атрибутом придунайського краю:

Осокори вдалині

Часто бачаться мені

Над лиманом в моїй рідній стороні [3, с. 20].

Міфологізм, яскраво акцентований на рівні ліричного сюжету, жанрової специфіки та мовомислення поетів Придунав'я, повертає читача до вищої реальності первозданного буття, коли між людиною і світом ще не існувало антагонізмів, саме ж буття функціонувало як гармонійний універсум (В. Рева: «Місяць світиться уповні, / б'ється в вікна зорепад...» [13, с. 56]; В. Виходцев: «...барвінковий день / По траві в долині райдужно іде. / Из дерев старанно обтрусив росу – / Голубі надії – вранішню крапу. / На вербовім листі крапельки несе. / Це до болю миле – це моє усе» [4, с. 39]).

Стильові домінанти, відтак особливості художньо-поетичних структур поетів Придунав'я узалеженні від фольклорно-міфологічного світовідчуття, самотутності

якого більшою чи меншою мірою визначається культом небесних світил, що репрезентують розмаїту амплітуду аспектів – від космологічних до етико-моральних та естетичних. Будучи проявниками художніх смислів лірики, астральні образи-символи (*сонце, зоря, місяць*) розгортаються в украї важливу для придунайських поетів тему – любові «до рідної землі, яка народила нас і у якій ми знайдемо спочинок» [13, с. 3].

Відомо, що для українського народу характерним завжди був і залишається анімістичний світогляд, творчо реалізований у символічно-образних структурах, котрі асоціюються зі світом природи. Відтак основу дохристиянських вірувань українців становить «очоловічення» світу, здатність олюднювати довкілля, що особливо виразно прочитується в астральних міфах. Для давньої людини, як підкреслює Іларіон, «зорі, місяць [...] це живе, має свою душу, чоловіковидне» [10, с. 14]. Саме в цьому традиційному напрямі митці Придунав'я персоніфікують образи небесних світил. Плідно засвоюючи фольклорно-літературну національну традицію, вони актуалізують різноманітні контексти семантики астральних символів, оприявнюючи ефект естетичного багатоголосся, ретранслюючи «семіотичну пам'ять культури» (Ю. Лотман), у тім числі культури придунайського краю. Метафоричний ряд із астральною символікою в ліриці означеного кола авторів доволі специфічний і викликає багатопланові асоціації, що кореспондуються з традиційним міфопоетичним каноном і водночас із його регіонально-локальними інваріантами. Астральна символіка в найрізноманітніших ракурсах – частотне явище в художній палітрі придунайських поетів (В. Виходцев: «*А місяць на небі гострий: / Лиш ручку – і серп уже...*» [4, с. 85]; М. Василюк: «*Осокори на зорі, / Наче вийшли матері...*» [3, с. 20]; Т. Кибкало: «*А сонце сміється і сміх його лється / На квіти, на трави, на серце моє...*» [6, с. 5]; В. Рева: «*Котився місяць перевальцем, / і десь зароджувався день, / і зорі падали уранці / на клавіші моїх пісень*» [13, с. 147]). Тут, як видно з цитованих фрагментів, прочитуються коди різних горизонтів сприйняття й відтворення світу, виявляються індивідуальні особливості мистецької манери кожного з поетів.

Ідея гармонійного співіснування людини і природи, за словами І. Зварича, переважно акцентується в «міфопоетичній моделі світу» [9, с. 339]. В ліриці придунайських митців вона текстуалізується шляхом уведення в ліричний наратив синтетичного макрообразу небесного культу, тобто моделювання астральними символами художнього простору одного тексту: «*Яке в нас небо неозоре / І нерозгадана блакить, / І негасимі сяють зорі, / І місяць золотом сліпить*» [4, с. 40]. Образ неба тут має згущену семантику й на символічному рівні асоціюється з морально-етичними принципами буття українства. Відомо, що в національній філософсько-мистецькій традиції цей образ виражає свободололюбиві прагнення, високу етику, виступає естетичним мірилом духовної просторовості, символізує беззастережну відкритість авторського погляду, акцентовану безкраїсть поетичного простору, усвідомлену причетність земних начал до вищих сил, що їх скеровують та надихають власною Божественною волею [5]. У В. Виходцева таку просторову вертикаль, що кореспондується із сакральним виміром буття, знакує «*неозора синь*», «*неба голубінь*», «*нерозгадана блакить*». У М. Василюка несподівано «залебеділи дзвони небесним леготом дзвіниць», «вищають небесні шати». Подібних прикладів з лексикою на означення донебного руху ліричного сюжету в «придунайському тексті» подибуємо чимало.

На фоні неба в ліриці митців Придунав'я активно функціонують астральні образи, що додають ідейному змісту твору додаткових змістових нюансів,

прирошують його смислові відтінки. Володіючи унікальним даром «переназивати» світ, перетворювати його авторською свідомістю, кожен із поетів по-своєму персоніфікує образи небесних світил, оприявнюючи мотив емоційної злитості з природою, естетизуючи довкілля: «*Мерхли зорі в небі / Їй падали в росу. / Не будіть! Не треба! / Вранішню красу*» [4, с. 88]; «*Затріпотіли риби-зорі, / Щоб у висотах не заснуть, / Лишивши небо незоре...*» [3, с. 16].

Для кожного з митців характерна різна частотність використання астральної символіки, а також індивідуальні шляхи її метафоричної погодженості в авторському тексті. Повсюдно ж присутність українського міфопоетичного канону, пропущеного крізь призму особистісного світомислення й мистецьки трансформованого у власну творчість, засвідчує образ сонця як символ джерела сили й життя загалом. В енциклопедичних довідках значиться, що «сонце – небесне світило, що вважалось джерелом життя, тепла та світла» [8, с. 497]. Образ сонця вживається і як пейзажний елемент. У символічному ж значенні, як підкреслював М. Костомаров, він «базується на семантиці міфологеми сонця – життєдайного божества, властивої віруванням українського і багатьох інших народів» [7, с. 217]. Гедоністична образність лірики придунайських авторів ґрунтується на притаманній ще дохристиянському світосприйняттю властивості «оживлювати», «олюднювати» довколишній світ. Вельми показовим у цьому сенсі є вірш В. Виходцева, в якому образ сонця формує багате смислове «ложе» тексту, функціонуючи в розмаїтих тропеїчних конструкціях, структурованих персоніфікаціями, котрі зазвичай надають «опису динамізму, грації, яскравості» [14, с. 133]:

*Я бачу, як сонце у стрісі
Розгублює промені дня,
Витріскує в стиглім горісі,
Виблискує в гриві коня,
Вибілює рілля воронні,
Висріблює сталь лемешів,
Висвітлює дерева крону,
Вигоює рани душі [4, с. 38].*

Семантика образу сонця засвідчує широкий спектр конотацій, що досягається шляхом використання автором багатого синонімічного ряду, а також різноманітних міфологічних контекстів. Так, для поета сонце асоціюється з людською долею («*Ой, куди закотилися сонечка / У цей добрий-недобрий наш світ?*» [4, с. 32]). Рядки митця наводять на думку, що сонце пов'язане з міфічною країною тепла й краси і є центральною віссю всього живого. У його віршах образ сонця виконує світотворчу функцію й виражає просякнутість «первісною вірою наших прашурів, означає повноту, розмаїття й радощі життя» [11, с. 56]. Невипадково в одній художній реальності тексту однаково значущі образи, котрі визначають аксіологічні величини національного світу українства загалом (хліб, земля):

*Сонце урочисте з оболоні
Впало хліборобам на долоні,
Впало на зачерствілі мозолі,
Щоб запахнуть хлібом на землі [4, с. 40].*

Цікаві асоціації з образом сонця вводять у сюжетику своїх віршів й інші придунайські митці слова. Гармоніюючи душевний стан ліричного героя (героїні), вони плідно використовують оригінальні, незужиті авторські метафоричні структури. Так, у М. Василюка – «*сонце стоголосить*», «*пісня сонячна*», Дунай «*сонцезорий*»; у

Т. Кибкало мати, що прийшла до ліричної героїні уві сні, «*усміхнена, як сонечко весною*». В іншому вірші поетеса влучно порівнює похилий вік людини із сонцем, що «*покотилось до межі*».

Не менш оригінальні поети Придунав'я в індивідуальній творчій презентації інваріантів сталого міфообразу зорі, що функціонує в їх ліричному наративі у різних смислових модифікаціях, утворюючи розгалужені емоційно-смислові ряди. Для повнішого уявлення наведемо декілька примітних ілюстрацій, які демонструють місткість індивідуально-авторського вислову, придатність слова до смислових перетворень, невичерпність асоціативних зв'язків між поняттями, а в кожному окремому випадку виконують важливу естетичну функцію – від конкретизації зорового уявлення про зображене, відтворення почуттєвої гами ліричного героя і до глибоких філософських узагальнень про гармонію світу: «*Я в долонях листя лиш тримаю / Схоже на оту твою зорю*» [4, с. 80]; «*Які предивні і які пречисті / Тіла, передовірені зорі*» [4, с. 28]; «*Мерхли зорі в небі / Й падали в росу*» [4, с. 88]; «*Зоря під ранок не згаса – / Зоря ховається у роси*» [4, с. 87]. Смислове значення символу зорі в ліриці придунайських митців розшифровується переважно в традиційних вимірах як символ віри й сподівання кожної людини, що «*зійде зірка ота сама*».

Дослідники неодноразово звертали увагу на конститутивну роль міфологеми зорі в давньому світовідчутті українців. Народна символіка кваліфікувала зорі «то як дітей сонця і місяця, то як запалені Богом свічки на честь народжених людей» [2, с. 249]. Традиційно смислове наповнення символічного образу зорі в українській художній свідомості асоціюється із символом родючості природи, дівочої краси, високого почуття кохання, світлого духу, вічності тощо. М. Дмитренко в словнику «Українські символи» підкреслює, що цей образ «зустрічається в одному із найдавніших міфів «Зоря, ключі, роса і мед». У фольклорі, зокрема колядках, зоря – це «красна панна, дружина або донька місяця, господаря небесного дому [...] Богині зорі приписуються певні магичні дії, що символізують випадання роси, рух світил на нічному небі» [19, с. 111]. Народ, як відомо, природно називав зіркою (зорею) кохану. У символічному значенні вельми часто у весільному комплексі Придунав'я, як підкреслює В. Телеуця, зустрічається зірка як символ щасливої долі: «*Ніч яка темна, / А зіронька ясна. / Яка ж моя доля прекрасна*». Ще одне значення символу – прекрасна дівчина, сяйвом вроди подібна до небесного світила: «*Зірочка вийшла та все поле освітила, / А дівчина вийшла – смутне серце розвеселила*». Таке значення образу-символу зорі «найчастіше зустрічається в піснях. Компоненти символічного значення – «доля», «щастя», «краса», «дівчина». Оцінна характеристика лише позитивна» [16, с. 142]. Образи зорі у віршах митців Придунав'я, подібно до фольклорної традиції і «найдревніших міфосистем, також пророкують долю або призначення людини» [11, с. 56]: «*На сторінках нічної книги / Читаю літери зірок*» [4, с. 45].

Найчастотнішим є символічний образ зорі в ліриці В. Виходцева. У більшості випадків художньої трансформації в його авторський текст відчувається апологетизація цього астрального образу, близька до народнопоетичних уявлень, що переважно виступає маркером міфологічного мислення, засобом утвердження людини у вічності. Такі мініатюри нагадують східні рубаї:

*Зоря упала. І все – нема...
Та вірю я, що в чиїхось грудях
Не стане місця холодним грудням,
А зійде зірка ота сама* [4, с. 91].

Отже, аналіз лірики митців Придунав'я в аспекті іманентного їй принципу міфологізму засвідчує, з одного боку, закоріненість у фольклорно-міфологічну традицію, а з другого – виявляє індивідуальні ресурси поезики кожного з придунайських поетів. Проаналізований у статті художній матеріал переконує, що авторська модель світу означеного кола митців корелює з уявленням про міф, що, за В. Антофійчуком, виражає «синкретичне відношення до дійсності у вигляді чуттєво-конкретних персоніфікацій і одухотворення істот, які уявляються цілком реально» [1, с. 104]. З'ясування й ретельний аналіз усіх складників міфопростору лірики поетів Придунав'я визначає один із важливих векторів їх наукового студіювання як оригінального філософсько-естетичного феномену.

Список використаних джерел

1. Антофійчук В. І. Культурологія : [термінологічний словник] / В. І. Антофійчук. – Чернівці : Книга XXI, 2009. – 160 с.
2. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. О. Булашев. – К. : Фірма «Довіра». – 1993. – 414 с.
3. Василюк М. Д. Серце на долоні бандури / М. Д. Василюк. – Ізмаїл : СМІЛ, 2005. – 64 с.
4. Виходцев В. П. Дзвони вічного добра : поезії / В. П. Виходцев. – Ізмаїл-Кілія, 1998. – 104 с.
5. Голобородько Я. Ю. Поезія як інтелектуальний універсум. Літературознавчий триптих / Я. Ю. Голобородько // Українська мова та література. – 2007. – Ч. 2-4 (498-500).
6. Кибкало Т. О. Дві мови – два крила / Т. О. Кибкало. – Ізмаїл : СМІЛ, 2005. – 64 с.
7. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія : вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
8. Краткая энциклопедия славянской мифологии. Около 1000 статей. / Н. С. Шарапова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 624 с.
9. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [за ред. А. Р. Волкова та ін.]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
10. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу : Історично-релігійна монографія / Іларіон Митрополит. – К. : Акціонерне товариство «Обереги», 1992. – 424 с.
11. Пономаренко О. Б. Образ сонця в поезії Б.-І. Антонича і Т. Шевченка (взаємоперетікання християнських і язичницьких мотивів) / О. Б. Пономаренко // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 51-56.
12. Райбедюк Г. Б. Художня мова поетів Подунав'я / Г. Б. Райбедюк // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 141-146.
13. Рева В. А. Добро заволодіє світом : поезія / В. А. Рева. – Ізмаїл : СМІЛ, 2007. – 200 с.
14. Словник тропів і стилістичних фігур [автор-уклад. В. Ф. Святовець]. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
15. Соловей Е. С. Українська філософська лірика : [навчальний посібник із спецкурсу] / Е. С. Соловей. – К. : Юніверс, 1998. – 368 с.
16. Телеуця В. В. Народнопоетична творчість Подунав'я : проблеми регіональної специфіки / В. В. Телеуця. – Ізмаїл : СМІЛ, 2010. – 224 с.

17. Томчук О. Ф. Колоративи в художніх текстах поетів Подунав'я (на матеріалі творчості Валерія Виходцева) / О. Ф. Томчук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 136-140.

18. Українське Придунав'я у світлі гуманітарних досліджень : До 75-річчя Ізмаїльського державного гуманітарного університету [колект. монографія]. – Ізмаїл : СМІЛ, 2015. – 230 с.

19. Українські символи / за ред. М. К. Дмитренка. – К. : Бібл. часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.

20. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде. – М. : Инвест-ППП, СТ «ППП», 1996. – 240 с.

Summary

Fomina Liliia, Boboglo Maryna. Mythological images and expression in the lyrics of the Danube region poets.

Conceptual principles of mythopoetic world of Danubian Ukrainian-speaking poets (M. Vasylyuk, V. Vyhodtsev, T. Kybkalo, V. Reva) are defined and characterized in the article. It is studied the dynamics of style adaptation of traditional figuratively symbolic structures in the author's text of determined literary artists' circle within their individual aesthetics and culturological context of the Danube region.

Keywords: text, context, artistic mode of thinking, mythopoetic world model, figuratively symbolic structure, traditional/individual, national/ regional peculiarities, dominating idea of style.

УДК 82.09:74.049.2(470)]Т. Шевченко

Роксана Харчук

ІЛЮСТРАЦІЇ Т. ШЕВЧЕНКА ДО «ІСТОРІЇ СУВОРОВА» ЯК ПРОТОКОМІКС

Авторка розглядає серію малюнків Т. Шевченка до «Історії Суворова» М. Полевого як протокомікс, наголошуючи на елементах історії та сатири. Вона уважає, що митець був критично налаштований до усіх своїх героїв, показав, що саме російське військо і російська монархія намагалися знищити плоди французької революції і республіканство в Європі. При цьому Т. Шевченко увів до контексту російської контрреволюції українських козаків.

Ключові слова: сатира, іронія, протокомікс, малюнок, критична позиція.

Для видання «Історія Суворова» авторства М. Полевого Т. Шевченко виконав 33 ілюстрації: 26 із них підписані, 2 непідписані, але до них є ескізи, 5 непідписані, проте за стилістикою їх визнано шевченківськими [див.: 4, с. 74; 11, т. 7, кн. 1, с. 21; 12, т. 7, с. 396]. Усі зазначені малюнки є жанровими. Саме український митець мав показати генералісімуса як непересічну людину не на полі бою, а в мирному житті. Тому, з одного боку, твердження, наче «для ілюстрування Шевченко обрав епізоди, в яких Суворов виступає як великий російський полководець і патріот, нерозривно зв'язаний з народом» [11, т. 7, кн. 1, с. 21], є ідеологічним штампом, з другого, треба зазначити: текст М. Полевого є пропагандистським, зводиться до думки, що «грозний наш Суворов» визволив Європу від революційної Франції, але не завершив справи, бо континент опинився під владою Наполеона-тирана, доля якого згодом була вирішена